

Phát triển du lịch dựa vào văn hoá truyền thống của dân tộc Mông tại huyện Sapa, tỉnh Lào Cai

QUẢN MINH PHƯƠNG*

Tóm tắt

Bài viết làm rõ các yếu tố văn hóa truyền thống đặc trưng của dân tộc Mông sinh sống tại huyện Sapa, tỉnh Lào Cai. Từ đó, đưa ra các giải pháp hữu hiệu nhằm biến “di sản” của đồng bào dân tộc thiểu số Mông thành “tài sản” để phát triển ngành du lịch tại huyện Sapa trong thời gian tới.

Từ khóa: du lịch văn hóa, dân tộc Mông, Sapa

Summary

This paper clarifies the traditional cultural characteristics of H'Mong ethnic group in Sapa district, Lao Cai province. Afterwards, effective solutions are provided to turn the “heritage” of H'Mong ethnic group into “assets” to boost Sapa's tourism in the coming time.

Keywords: cultural tourism, H'Mong ethnic group, Sapa

GIỚI THIỆU

Sapa là huyện vùng cao thuộc tỉnh Lào Cai, từ lâu đã trở thành một trong những điểm nhấn trên bản đồ du lịch các tỉnh phía Bắc Việt Nam. Hàng năm, du lịch Sapa thu hút được số lượng đông đảo du khách từ trong và ngoài nước. Nơi đây có khí hậu quanh năm mát mẻ cùng những dấu ấn bản địa độc đáo, trong đó phải kể đến văn hóa của hai dân tộc thiểu số lớn tại Sapa là người Mông và người Dao đã tạo nên lợi thế phát triển du lịch địa phương. Vì thế, việc nghiên cứu một số yếu tố văn hóa truyền thống đặc trưng của dân tộc Mông sinh sống tại huyện Sapa, tỉnh Lào Cai là cần thiết, qua đó có những giải pháp góp phần nâng cao hiệu quả hoạt động du lịch trên địa bàn.

KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

Khái quát về dân tộc Mông ở huyện Sapa, tỉnh Lào Cai

Người Mông ở Việt Nam chia thành 4 nhóm chính, đó là: Mông Xanh, Mông

Trắng, Mông Hoa và Mông Đen. Trong đó, ở Sapa, người Mông chiếm số lượng đông đảo, khoảng 51,65% dân số toàn Huyện, chủ yếu là nhóm Mông Đen, ngoài ra còn số ít Mông Hoa và Mông Xanh (Chi cục Thống kê huyện Sapa, 2017).

Người Mông vốn có nguồn gốc từ phía Nam Trung Quốc. Vào cuối thế kỷ 18, đầu thế kỷ 19, người Mông ở úy Châu (Trung Quốc) liên tiếp nổi dậy đấu tranh chống lại sự cai trị của tập đoàn phong kiến nhà Thanh. Tuy nhiên, các cuộc khởi nghĩa của họ liên tiếp thất bại. Đây là nguyên nhân dẫn đến tình trạng bỏ làng, bỏ bản hàng loạt để đi tìm vùng đất mới thuận lợi hơn cho cuộc sống của họ, đồng thời tránh sự đàn áp trả thù của triều đình Mãn Thanh (Giàng Seo Gà, 2004).

Làn sóng nhập cư lớn nhất được diễn ra từ năm 1840 đến năm 1868, sau khi phong trào Thái Bình Thiên Quốc chống lại triều đình Mãn Thanh thất bại. Từ đó, triều đình Mãn Thanh liên tiếp mở các cuộc đàn áp, tàn sát đối với những người đã tham gia vào phong trào làm cho làn sóng di cư không chỉ của riêng người Mông, mà cả một số tộc người khác cũng phải bỏ xứ sở ra đi tìm những vùng đất mới sinh sống, đồng thời tránh sự đàn áp của triều đình phong kiến nhà Thanh. Trong đợt di cư này, đã có hơn một vạn người sang Việt Nam từ nhiều hướng khác nhau. Khi đến

* ThS.

Ngày nhận bài: 10/11/2019; Ngày phản biện: 12/12/2019; Ngày duyệt đăng: 23/12/2019

địa phận Lào Cai đoàn lại chia thành 3 đoàn. Đoàn thứ nhất do ông Sèo Cồ Phìn dẫn đoàn vào Pha Long, huyện Mường Khương, đoàn thứ 2 do ông Lùng Chung dẫn đầu vào Bản Lầu của huyện Mường Khương, đoàn thứ 3 do một thủ lĩnh họ Hoàng dẫn đầu tiến vào đất Si Ma Cai.

Sau một thời gian định cư tại đây, người Mông lại từ Mù Văn (Bắc Hà) tiến về Phố Lu, sau đó vượt sông Hồng đến Mường Bo, Thanh Phú, Lao Chải (huyện Sapa). Một đoàn khác từ Pha Long (Mường Khương) xuôi xuống Cốc Lếu (Lào Cai) sau đó lại tiến lên vùng rừng núi Trung Chải, San Sả Hồ (Sapa) và định cư lâu dài tại đó.

Ngoài hai đợt di cư này, vào những năm cuối thế kỷ 19, người Mông vẫn tiếp tục các đợt di cư của mình vào các tỉnh khác ở Việt Nam, chủ yếu là các xã giáp biên giới.

Mặc dù người Mông là dân di cư đến Lào Cai nói chung và Sapa nói riêng, nhưng họ luôn coi nơi đây là quê hương, gia đình của họ. Khi Sapa trở thành mảnh đất ngụ cư sinh thành và nuôi dưỡng, thì họ có cuộc sống hòa thuận với các tộc người cận cư và chung sức xây dựng cuộc sống mới.

Các yếu tố văn hoá truyền thống của dân tộc Mông gắn với hoạt động du lịch tại Sapa, Lào Cai

Trước đây, đời sống kinh tế của bà con người Mông chủ yếu dựa vào nông, lâm nghiệp. Tuy nhiên, những năm gần đây, ngoài nghề nông và các nghề thủ công truyền thống, khá nhiều đồng bào Mông đã tham gia vào các hoạt động kinh doanh du lịch. Cộng đồng người Mông có những lợi thế lớn trong việc phát triển du lịch ở Sapa, thể hiện qua những khía cạnh sau:

Nhà ở truyền thống là cơ sở lưu trú độc đáo của loại hình homestay

Nhà ở truyền thống của người Mông được xây dựng khá kiên cố, chủ yếu dựng trên các triền núi, phía trước có suối, phía sau là núi che chở, xung quanh có thể trồng trọt và chăn nuôi gia súc. Khuôn viên mỗi gia đình đều được bao bọc bằng tường đá, hoặc bằng hàng rào tre và gỗ. Kiến trúc truyền thống là nhà trệt, dù to hay nhỏ đều theo khuôn mẫu nhà ba gian hai chái, có hai cửa một chính, một phụ và hai cửa sổ trở lên.

Nhà ở của người Mông rất phù hợp với hoạt động kinh doanh homestay. Theo UBND huyện Sapa, trên địa bàn Huyện có 218 cơ sở lưu trú homestay ở các làng bản, trong đó hầu hết các ngôi nhà đưa vào phục vụ khách du lịch đều là những ngôi nhà đã cải tạo để phù hợp phục vụ khách. Nhà của người Mông khi làm homestay có sức chứa khoảng 10-15 khách/đêm.

Văn hoá ẩm thực có nhiều nét đặc trưng, hấp dẫn du khách

Người Mông chủ yếu sử dụng nguồn lương thực, thực phẩm từ trồng trọt, chăn nuôi, khai thác các sản vật trong tự nhiên. Sản phẩm trồng trọt có: lúa, ngô, sắn, khoai, đậu tương, lạc, rau (rau cải, bầu, bí, các loại đậu) và gia vị (hành, tỏi, gừng, ớt...). Nguồn thực phẩm do chăn nuôi đem lại gồm có: thịt trâu, bò, dê, lợn, gà,

vịt. Các sản vật tự nhiên từ rừng, gồm: măng, nấm, hoa chuối, rau, củ...; từ săn bắn, như: thịt chim, gà, thỏ, nhím, lợn rừng, hươu, nai... Nhìn chung, các món ăn của người Mông được chế biến khá đơn giản, bữa ăn hàng ngày thường có cơm, canh. Vào các dịp lễ, Tết có thêm những món, như: thịt luộc, nướng, xào, nấu, tiết canh, gạo nếp đồ xôi hoặc giã làm bánh dày. Các loại thịt, nếu có nhiều, ăn tươi không hết, họ thường để dành bằng cách treo sấy khô trên giàn bếp.

Vào những ngày chợ phiên, đồng bào Mông thường bán "Thắng cổ" nấu bằng thịt ngựa. Đối với các dân tộc thiểu số nói chung và người Mông nói riêng, rượu là một loại thức uống không thể thiếu. Người Mông rất thích uống rượu, chủ yếu là rượu ngô tự nấu. Trong các nghi lễ truyền thống (đám cưới, lễ, Tết...), thiếu rượu là điều tối kỵ đối với đồng bào. Ngày nay, rượu không chỉ được sử dụng trong cộng đồng thôn, xã, mà nó là thức uống yêu thích của du khách khi tới Sapa, đặc biệt là rượu ngô.

Trang phục truyền thống nhiều sắc màu

Trang phục của người Mông làm từ vải lanh nhuộm chàm, chính chất liệu vải lanh này đã tạo ra những nét riêng so với các dân tộc khác về đường nét, màu sắc, hoa văn... Trong đó, trang phục của người phụ nữ Mông luôn sắc sảo. Trên nền y phục, màu sắc trang trí khai thác tối đa sắc đẹp các màu nguyên: đỏ, vàng, xanh, đen. Về kỹ thuật tạo hình, họ tận dụng tối đa các kỹ thuật vừa dệt, thêu, ghép màu và vẽ sáp ong. Còn trang phục truyền thống nam giới gồm quần, áo ngắn, thắt lưng và khăn bịt đầu. Quần của nam giới may kiểu chân què, cạp rộng lá tọa, đứng quần rất thấp, khi mặc cạp được dặt sang một bên rồi dùng thắt lưng vải hay da thắt lại cho chặt. Chiếc áo may hai lớp, bên trong là vải lanh, bên ngoài vải phin đã được nhuộm chàm. Tuy áo ngắn, nhưng áo của nam giới Mông thường may hai lớp vải, để trang phục luôn mát về mùa hè và khắc phục lạnh giá về mùa đông.

Trang phục của người Mông đều được khách du lịch ưa chuộng. Khách du lịch nam thường thích mua chiếc mũ của nam giới và chiếc áo mặc trong của đàn ông người Mông, vì chất liệu bằng vải sợi nhuộm và chiếc mũ được thêu nhiều màu sắc rất bắt mắt, còn đối với khách du lịch là nữ, thì họ thích những chiếc khăn và áo của phụ nữ người Mông.

Văn nghệ dân gian góp phần làm phong phú sản phẩm du lịch vùng cao

Người Mông say đắm dân ca dân tộc mình, đó là Tiếng hát tình yêu (gầu plênh), Tiếng hát cưới xin (gầu xuống), Tiếng hát làm dâu (gầu na nhếng), Tiếng hát mồ côi (gầu tú gua), Tiếng hát cúng ma (gầu tuờ)... Đặc điểm chung của những bài hát dân ca này không chỉ hát bằng lời, mà còn có thể giải bày thông qua những nhạc cụ dân tộc, như: sáo, khèn, kèn lá, kèn môi... Nhạc cụ dân tộc Mông thể hiện sâu nặng chất trữ tình đậm thắm, mượt mà, khoẻ khoắn. Những âm thanh bộc lộ vẻ đẹp tự nhiên của vùng cao bao la, hùng vĩ, nét tươi sáng và giản dị của tâm hồn người Mông. Chính vì thế, âm nhạc người Mông nói chung và nhạc cụ dân tộc Mông nói riêng chiếm được cảm tình không những của đồng bào Mông, mà còn cả cộng đồng các dân tộc anh em, đặc biệt là những người làm nghệ thuật âm nhạc. Mỗi người Mông ít nhiều đều biết dân ca, cũng như gảy đàn môi, thổi kèn lá rất điêu luyện.

Hiện nay, để phục vụ du lịch, một số bản của người Mông ở Sapa đã có những đội văn nghệ phục vụ du khách trong và ngoài nước. Theo UBND huyện Sapa, 16 làng người Mông còn thành lập các đội văn nghệ phục vụ khách du lịch, thu hút khoảng 200 nam nữ diễn viên không chuyên tham gia. Một số đội ở Lao Chải, Sapa, San Sả Hồ không chỉ biểu diễn ở làng, mà còn trở thành đội văn nghệ không chuyên của các khách sạn: Victoria, BamBo, Châu Long, Hàm Rồng...

Lễ hội truyền thống là tài nguyên du lịch nhân văn độc đáo

Lễ hội Gầu Tào là lễ hội lớn nhất, đông người tham gia nhất, được coi là lễ hội tiêu biểu và đặc sắc nhất của người Mông. Khách du lịch Sapa rất thích tham gia lễ hội này. "Gầu Tào" với mục đích là cúng tạ trời đất, thần linh phù hộ ban cho gia đình sự khỏe mạnh, thịnh vượng, cầu phúc, cầu lộc ban cho dân bản, tạ ơn trời đất, núi sông đã ban cho tài lộc, mùa màng bội thu, gia súc, gia cầm đầy chuồng... Đây cũng là dịp để bà con trong bản tụ họp, vui chơi chuẩn bị bước vào một năm mới, một mùa canh tác mới. Lễ hội Gầu Tào gồm 2 phần: lễ và hội. Cây nêu chính là linh hồn của lễ hội Gầu Tào. Mỗi đầu lễ hội là nghi lễ báo với thần linh, trời đất về kết quả sau 1 năm lao động, sản xuất, đồng thời bày

tỏ mong ước của bà con về những điều tốt đẹp, đủ đầy trong năm mới. Kết thúc phần lễ, đồng bào các dân tộc địa phương cũng như khách du lịch lần lượt đi theo vòng tròn quanh cây nêu. Phần hội, với nhiều hoạt động sinh hoạt văn hóa độc đáo, như: múa khèn, múa sinh tiền, múa gậy, thi bắn nỏ, thi đấu võ, hát giao duyên... Đến khi màn đêm buông xuống là khoảng thời gian dành cho các chàng trai thi thổi, thổi lộ tâm tình, tình cảm của mình với người bạn gái qua tiếng đàn môi, tiếng sáo đặt địu nơi vách đá, hay những lời tâm tình kín đáo qua hát ống.

Nghề thủ công truyền thống cung cấp những mặt hàng lưu niệm làm phong phú sản phẩm du lịch địa phương

Chạm khắc bạc và thổ cẩm là những nghề thủ công truyền thống, có vai trò rất quan trọng trong đời sống văn hóa của người Mông. Trong đời sống hàng ngày, người Mông thường sử dụng bạc như một thứ bùa hộ mệnh có chức năng bảo vệ sức khỏe, hạnh phúc của con người. Bạc còn liên quan đến nhiều nghi lễ về tâm linh. Vòng bạc được coi là nơi hội tụ sức mạnh và nơi cư ngụ của thần linh, được thầy cúng phù phép để làm vật phẩm có chức năng là diệt trừ tà ma, bảo vệ sức khỏe cho con người. Trang sức bạc cũng là món quà mang giá trị lớn về tinh thần, do cha mẹ tặng con gái làm của hồi môn khi đi lấy chồng. Chính vì thế, nghề chạm khắc bạc từ bao đời nay vẫn được duy trì để tạo ra các sản phẩm phục vụ cho đời sống văn hóa của cộng đồng.

Còn nghề thổ cẩm đã có từ rất sớm ở đồng bào Mông tại Sapa. Hoa văn thổ cẩm trên trang phục của các dân tộc ở Sapa thể hiện sự khéo léo của đôi bàn tay, sự cần cù lao động và trở thành nét văn hóa truyền thống độc đáo của đồng bào các dân tộc nơi đây. Trước đây, sản phẩm làm ra chỉ phục vụ cho cuộc sống thường ngày. Khi hoạt động du lịch diễn ra, thì đồng bào sản xuất bán cho khách du lịch, mang lại hiệu quả kinh tế cao cho các hộ gia đình. Sản phẩm làm ra từ nghề này là quần áo, mũ, túi xách, các con vật nhồi bông, chiếc khăn, ví nam nữ, vỏ gối đầu, thảm chải nhà... Đây là những mặt hàng phổ biến được bày bán trên khắp các khu phố ở thị trấn Sapa và các điểm du lịch.

Đánh giá hiệu quả phát triển du lịch tại Sapa dựa trên các yếu tố văn hoá truyền thống của dân tộc Mông

Những giá trị văn hóa truyền thống của đồng bào Mông là một trong những điều kiện thúc đẩy du lịch Sapa phát triển. Trong những năm qua, dựa trên những tài nguyên du lịch đặc biệt về tự nhiên và văn hoá, Sapa đã xây dựng được hàng chục tuyến du lịch cộng đồng với sản phẩm đặc trưng là du lịch cộng đồng tham quan làng bản kết hợp với tìm hiểu văn hóa truyền thống của đồng bào địa phương, tìm hiểu các làng nghề truyền thống, xem biểu diễn văn nghệ truyền thống của đồng bào các dân tộc, du lịch leo núi, nghỉ dưỡng... Nhờ đó, theo UBND huyện Sapa, trong năm 2018, có 2.420.000 lượt khách du lịch đến với Huyện, tăng 14% so với cùng kỳ năm 2017, trong đó có trên 288.000 lượt khách quốc tế. Cũng trong năm 2018,

tổng doanh thu từ dịch vụ du lịch ước đạt trên 4.000 tỷ đồng, tăng trên 18% so với cùng kỳ năm 2017. Các điểm du lịch cộng đồng được ghi nhận có tốc độ xóa đói, giảm nghèo nhanh hơn nhiều so với các thôn, bản không có du lịch.

Trong các sản phẩm du lịch của Sapa đã đưa vào khai thác, có thể thấy đã nhận diện được vai trò, vị trí của các yếu tố văn hoá truyền thống dân tộc Mông. Mặc dù vậy, chưa thấy được sự khai thác mạnh mẽ để các yếu tố văn hoá đó mang lại nguồn lợi kinh tế, mới chỉ là những hoạt động thêm vào cho các chương trình du lịch phong phú, chứ chưa đóng vai trò chính quyết định sự thu hút đối với khách du lịch tiêu dùng sản phẩm.

Thực tế, chủ thể của văn hoá truyền thống là đồng bào dân tộc Mông cũng chưa thực sự ý thức được hết giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc mình, nên dẫn đến cách khai thác giá trị của các yếu tố văn hoá chưa thực sự mang lại hiệu quả tối đa.

Hơn nữa, việc phát triển du lịch ô ạt cũng đang khiến các yếu tố văn hoá truyền thống của người Mông khi gắn với hoạt động du lịch đối mặt với sự mai một, biến đổi. Một bộ phận giới trẻ đang mất dần nét văn hóa đặc trưng truyền thống: về trang phục mặc váy áo, cách điệu được may sẵn từ các hoa văn của người Trung Quốc; ở vùng đồng bào theo các tôn giáo, thì việc thờ cúng tổ tiên, hát dân ca, múa khèn, thổi sáo trong các lễ hội dân tộc Mông gần như không còn...

ĐỀ XUẤT GIẢI PHÁP

Để phát huy hơn nữa giá trị văn hoá truyền thống Mông trong các hoạt động du lịch tại huyện Sapa, tác giả kiến nghị một số giải pháp sau:

Thứ nhất, đồng bào Mông là chủ thể của văn hoá, là người sáng tạo và duy trì văn hoá của họ cùng với thời gian. Vì vậy, hoạt động du lịch khi muốn phát huy giá trị văn hoá của người Mông, thì phải lấy người dân tộc Mông làm đối tượng trung tâm. Người dân địa phương phải được hưởng lợi từ hoạt động này, được phân chia quyền lợi và trách nhiệm cụ thể, hợp lý trong khi tham gia vào hoạt động du lịch.

Thứ hai, đối với việc xây dựng chính sách phát triển du lịch cho địa phương, cần có các chính sách điều tiết và sử dụng hợp lý các nguồn tài nguyên du lịch nhân văn. Đặc biệt là các khu trọng điểm phát triển du lịch văn hóa, các “vùng lõi” để phát triển du lịch cần nghiên cứu và xác định cụ thể, chuẩn mực đối với các biện pháp/giải pháp phát huy các giá trị văn hóa truyền thống của người Mông.

Mặt khác, tiến hành kiểm duyệt chặt chẽ, có chế tài xử phạt đủ sức răn đe trong các lễ hội khi sử dụng các loại hình nghệ thuật hay hoạt động làm mất đi tinh túy cổ truyền của người Mông. Chính sách đãi ngộ các nghệ nhân (cả sư tử và truyền dạy) trong các nghề thủ công truyền thống của người Mông cần tạo điều kiện để các nghệ nhân hoạt động hiệu quả. Có chính sách khen thưởng xứng đáng (vật chất và tinh thần với các danh hiệu tôn vinh).

Thứ ba, giáo dục, đào tạo đội ngũ nhân viên làm du lịch là người dân tộc Mông. Nâng cao nhận thức về giá trị văn hoá truyền thống và bảo vệ tài nguyên du lịch nhân văn cho chủ thể văn hoá, cho khách du lịch, cộng đồng dân cư thông qua các phương tiện thông tin đại chúng. Giáo dục về đạo đức nghề nghiệp, tôn trọng giá trị văn hoá dân tộc, chống “định kiến” văn hóa - tộc người.

Thứ tư, xây dựng một số sản phẩm du lịch văn hóa đặc sắc đặc trưng mang sắc thái riêng của dân tộc Mông có sức cạnh tranh với các sản phẩm của các vùng, các địa phương khác. Qua bài học thực tiễn từ nhiều địa phương trên cả nước, để phát triển du lịch và vẫn giữ gìn được những bản sắc văn hoá của đồng bào Mông, cần tiếp tục phát triển mạnh mẽ loại hình du lịch cộng đồng. □

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chi cục Thống kê huyện Sapa (2017). *Tình hình dân số huyện Sapa*
2. UBND huyện Sapa (2018). *Báo cáo tình hình hoạt động du lịch huyện Sapa*
3. Đặng Việt Bích (2006). *Tìm hiểu văn hóa dân tộc*, Nxb Văn hoá thông tin, Hà Nội
4. Trần Văn Bính (2004). *Văn hóa các dân tộc Tây Bắc, thực trạng và những vấn đề đặt ra*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội
5. Giàng Seo Gà (2004). *Tang ca (Kruôz Cê) của người Mông Sapa*, Nxb Văn hoá dân tộc
6. Ngô Ngọc Thắng (2002). *Văn hoá bản làng các dân tộc Thái, Hmông vùng Tây Bắc Việt Nam*, Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội
7. Cư Hoà Vần, Hoàng Nam (1994). *Dân tộc Mông ở Việt Nam*, Nxb Văn hoá dân tộc, Hà Nội
8. Viện Dân tộc học (2014). *Các dân tộc ít người ở Việt Nam, các tỉnh phía Bắc*, Nxb Khoa học Xã hội